

«Men menneskenes hjerter forandres aldeles intet»

Ida Holth

I Smedslund-debatten som løp i Psykologtidsskriftet fra april 2017 til august 2018 lå psykologiens kjerne i nøtteknekkeren.

I denne utgaven av Psykologtidsskriftet publiserer vi et nytt fagessay av professor emeritus Jan Smedslund med tittelen «Empirisk forskning må erstattes av språkanalyse. Her utdyper han sin fundamentale kritikk av psykologiens som vitenskap: Empirisk psykologisk forskning kommer ikke til å avdekke noe nytt om hva det vil si å være menneske, og ambisjonen bør forkastes en gang for alle. I forbindelse med Smedslunds siste bidrag kan det være nyttig å nøste i noen tråder fra en debatt rundt Smedslunds tenkning i tidsskriftet for ett–to år siden. I april 2017 sto Smedslunds kronikk «Det kommer an på» på trykk i Psykologtidsskriftet. Innlegget var ett i rekken som tok for seg det helt grunnleggende spørsmålet professoren har vært opptatt av siden 1970-tallet: Er psykologifaget egentlig en vitenskap som kan danne grunnlag for klinisk praksis? Smedslund har tvilt lenge, også i 2017. Tittelen og munnhellet «Det kommer an på» er dekkende for kjernen i argumentasjonen hans. Vi kan kjenne problemstillingen igjen i vårt eget liv, for eksempel når en venn spør: «Kommer hun til å ringe, tror du?» og vi svarer: «Det kommer jo helt an på ...». Så lister vi opp en rekke omstendigheter som vil være med og bestemme dette, vel vitende om at det i tillegg er uhorvelig mange faktorer vi *ikke* har oversikt over, som også vil kunne påvirke personens valg. Smedslunds argumenter var i 2017 de samme som han har fremmet i årtier, motstrøms og på tvers: Når mennesker handler intensjonalt og målrettet i et komplekst indre og ytre miljø, gir det ikke mening å forsøke å eksperimentelt avdekke evige sannheter om individer, som også gjør seg gjeldende i terapiværelset. Det vitenskapelige målet om å kontrollere og predikere menneskelige handlinger på en måte som er relevant for klinikerne, synes i høyden å være et vakkert ideal. Smedslund skrev da og skriver nå at vi er mer tjent med å se på psykologen som en slags improviserende altnuligmann/-kvinne – en *bricoleur*, etter sosialantropologen Claude Levi-Strauss. Bricoleuren tar i bruk det hun har for hånden, det hun har kunnskap om og intuitivt forstår, i møte med hvert egenartede individ. Psykologen blir slik en «jack-of-all-trades». Videre hevder Smedslund at sannhetene om det menneskelige allerede finnes i språket. I løpet av de siste 40 årene har han utviklet en egen form for språkanalyse, psykologikken, som han mener kan være med og danne et alternativt grunnlag for faget. Språkanalysen gjør han ytterligere rede for i essayet vi publiserer i denne utgaven.

Debatt i psykologiens kjerne

I mai 2017 kom det første motsvaret til Smedslunds fagkritikk. Steven Ray Wilson, forsker ved Kjemisk institutt ved Universitetet i Oslo, ga trøst til mulig desillusjonerte psykologsjeler: Det er ikke grunn til å være så pessimistisk på psykologifagets vegne, skrev han. Han pekte på at sammensatte og delvis uoversiktlige studieobjekter slettes ikke er spesielt for psykologien, og viste til klimaforskningens enorme kompleksitet. I augustutgaven poengterte også psykologene Jan Skjerve og Sissel Reichelt at naturvitenskapen er mangfoldig. Selv om det ikke er mulig å forutsi hvor mange forgreininger eller blad en plante vil utvikle, kan man likevel formulere nyttige lovmessigheter for planten, skrev de. De to var i flere debattinnlegg opptatt av at forskningen har avdekket tydelige mønstre for menneskelig atferd – disse mønstrene kan klinikerne bruke til å orientere seg i terapirommet. Ganske snart i debatten ble altså spørsmålet om hva som kan regnes som psykologisk «vitenskap», sentralt. Skjerve

og Reichelt skrev at Smedslunds syn på vitenskap var absolutistisk, og mente at professoren syntes å gå ut fra et krav «om forutsigbarhet for psykologiske forskningsfunn på et presisjonsnivå som selv de biologiske naturfagene er langt fra å innfri». Det ble etter hvert tydelig at meningsutvekslingen fulgte to spor: Det ene dreide seg om hvilken type kunnskap som er relevant i terapirommet, det andre handlet om forskningens mål om å avdekke universelle sannheter om hva det vil si å være menneske. Sporene kjenner vi igjen fra «the science-practitioner gap» – kløften mellom psykologi som en (grunnlags-)vitenskap og psykologi som konkret klinisk praksis. Smedslund-debatten 2017–18 gikk altså rett til psykologiens kjerne.

Radikale tanker og møteplasser

Det oppsto også møtepunkter i debatten

Skjerve og Reichelt understreket hvor radikale Smedslunds tanker var og er: Tar vi tenkningen på alvor, er det jo bare å avskaffe hele faget, skrev de. Psykologien som et akademisk fag lar seg da vanskelig forsvare, faget har ingen plass på universitetet, og det er ikke grunnlag for å autorisere psykologer som helsepersonell. I tillegg spurte Ray Wilson i maiutgaven: Hva er egentlig alternativet? Og viftet med kvakksalverflagget: systematisk vitenskapelig kunnskapsinnhenting er «motgiften til udokumenterte, kult-liknende bevegelser forkledd som terapeutiske retninger.» Mens Ray Wilson og Skjerve og Reichelt protesterer mot Smedslunds vitenskapssyn, fikk han i juninummeret medhold fra professor i sosialpsykologi, Paul Moxnes. Som Smedslund mente også Moxnes at psykologene simpelthen må gi opp drømmen om å bygge faget stein på stein. Viten akkumuleres ikke, skrev Moxnes; en læresvinn har aldri kommet lenger på sin læremesters vei enn mesteren selv. I stedet ser vi nye fagretninger som kommer og går, slik også Smedslund er opptatt av. Moxnes påpekte at han hevdet dette synet allerede som ung forsker for 40 år siden. Forskeren mente da og i 2017 at psykologien må forkaste empirisk forskning skåret over lesten til det «ortodokse naturvitenskapelige paradigmet». Argumentene til Smedslund var altså ikke nye, eller unike for ham, under den psykologiske solen.

Det oppsto også møtepunkter i debatten. Når Skjerve og Reichelt argumenterte med at mye forskning er svært relevant for klinikerer selv om den ikke er evig gyldig, for eksempel kunnskap innhentet gjennom systematisk observasjon, var Smedslund enig. Lokal kunnskap om lokaleforhold er nyttig, mente han. Betydningen av systematisk observasjon for klinisk praksis er kanskje også noe som speiler mye psykologisk forskning og praksis både historisk og i dag. Kasusstudier er for eksempel en pølse i utviklingen av psykologisk teori og praksis, noe karakteranalytiker Jon Sletvold trakk frem i et innlegg i januar 2018. De siste årene har vi også sett hvordan betydningen av systematisk observasjon vektlegges av klinikere, for eksempel krever den amerikanske psykologforeningen at psykologer har videoveiledning, vi ser en oppblomstring av «deliberate practice» og at systemer for jevnlig klienttilbakemeldinger i terapirommet blir mer vanlig.

Betydningen av å reflektere

Mens «alle» virket og virker enige om at systematisk observasjon er bra, var det strid om betydningen av statistisk innsamlede data for klinikerer. Smedslund sa seg i oktobernummeret enig i at statistisk forskning har verdi *under gitte omstendigheter*, for eksempel for å se på virkninger av intervensjoner på gjennomsnittet i store befolkningsgrupper. Samtidig understreket professoren at spesielle forhold i en

sak alltid overskygger generelle mønstre og sannsynligheter. Smedslund fremmet at en kliniker derfor alltid er tentativ i intervensjonene sine: «Man prøver seg frem i unike og stadig skiftende kontekster.» Når det gjelder spørsmålet om faget kan skaffe til veie ny, universell kunnskap om mennesket, mente Smedslund bestemt nei – vi vet hva det vil si å leve. Smedslund sa seg heller ikke enig med Skjerve og Reichelt i at psykologi som profesjon ikke kan opprettholdes hvis man baserer seg på hans resonnement: «Tvert imot tror jeg kvaliteten vil stige når man innser at psykologi er et område som er lite egnet for empiriske studier.» Smedslund argumenterte med at betydningen av både kassustudier og eksperimentelle studier handler om at vi reflekterer over det vi ser, og lager oss hypoteser vi kan argumentere for og imot. Disse studiene har først og fremst gitt oss innsikt i at alle funn er betinget av sin spesielle kontekst – de er gyldige visse steder og til visse tider. Sigrud Undset er kjent for å ha sagt: «Ti sed og skikk forandres meget, alt som tiderne lider og menneskenes tro forandres, og de tenker annerledes om mange ting. Men menneskenes hjerter forandres aldeles intet i alle dager.» Smedslund vil kanskje nikke megetsigende til dette. I innlegget som står på trykk i dette nummeret, skriver Smedslund at hvis vi er bedre psykologer i dag enn for 100 år siden, kommer det av en dypere refleksjon over det vi alle vet på forhand. Smedslund synes å mene at tradisjonell forskning kun har verdi i den grad den igangsetter refleksjon. Paul Moxnes var heller ikke redd for at teoretisk psykoterapi skal begynne å ligne på en «kult-lignende bevegelse». Han trakk i sitt innlegg frem teoretisk drevet psykoterapi som en farbar vei. I 2017 pekte Smedslund på at vi alle har en «omfattende basal implisitt menneskekunnskap» som må gjøres eksplisitt, slik at disse teoriene ikke overskygger det unike møtet med klienten. Hvordan vi gjennom språkanalyse kan avdekke denne kunnskapen på en valid og reliabel måte, og reflektere rundt kunnskap uten at det blir teori som stanger mot teori, står ikke klart for meg. Psykolog Tobias G. Lindstad, redaktør for en ny antologi om Smedslunds tenkning som kommer denne høsten, uttaler til Psykologtidsskriftet at psykologikk ikke nødvendigvis trenger å være en avansert form for logisk tenkning. Han understreker at det er noe vi alle kan og til en viss grad allerede gjør – det er noe dypt menneskelig over å kunne resonnerer og tenke seg frem til psykologisk relevant kunnskap, sier han. Denne formen for kunnskapsutvikling har psykologifaget hoppet bukk over, og i verste fall neglisjert, mener Lindstad.

Datasmart

Lindstad skrev i 2006 at psykologikken ikke er et anti-empirisk prosjekt, og slik jeg leser Smedslund i Psykologtidsskriftets debattserie i 2017 - 18, vil han ikke akkurat feste kroken på døren for empirisk tilegnet kunnskap: Vi må snarere tenke smart om hvordan vi forstår og bruker disse dataene, og være mer kritisk til hvilke spørsmål som egner seg for empirisk uttesting. Fra Smedslunds perspektiv synes det imidlertid å være svært få spørsmål det er nødvendig å teste på denne måten - en radikal tanke. I Morgenbladet-artikkelen «Den umulige psykologen» uttaler psykologiprofessor Carl Erik Grennes at Smedslund er en kilde til «produktiv irritasjon». I kjølvannet av Smedslund-debatten kan vi kanskje også være enige i refleksjonens og diskusjonens plass i psykologiens midte – statistisk avledede data eller nærstudier av kasus – resultatene må fortolkes og kritiseres, og det er nok psykologer gode til. Vi trenger skravleklassen.

Referanser

- Lindstad, T.G. (2006). Samtaler om en ny psykologi, Tidsskrift for Norsk psykologforening, 43(4), s. 365–367. Lindstad, T.G. (2019, 7. mai). Intervju [telefon]. Moxnes P. (2017). Et gjensyn med «Faget som ville være naturvitenskap». Tidsskrift for Norsk psykologforening, 55(6), 572–574.

Ray Wilson, S. (2017). Smedslunds hjertesukk. Tidsskrift for Norsk psykologforening, 55(5), 488–489. Skjerve, J. & Reichelt, S. (2017). Vitenskapelig absolutisme en gang til, Tidsskrift for Norsk psykologforening, 55(11), 1108–1109. Skjerve, J. & Reichelt, S. (2017). Varsel om en katastrofe. Tidsskrift for Norsk psykologforening, 55(8), 761–763. Sletvold, J. (2018). Alternativet. Tidsskrift for Norsk psykologforening, 56(5), 368–369. Sletvold, J. (2018). Hva vi er enige om og hva vi er uenige om. Tidsskrift for Norsk psykologforening, 56(8), 690–691. Smedslund, J. (2017). Det vi alle vet. Tidsskrift for Norsk psykologforening, 56(6), s. 534–535. Smedslund, J. (2017). Vi prøver igjen: Hvordan arbeider egentlig psykologer? Tidsskrift for Norsk psykologforening, 55(12), 1202–1203. Smedslund, J. (2017). Ingen katastrofe for psykologien. Tidsskrift for Norsk psykologforening, 55(10), 1022–1023. Smedslund, J. (2017). Psykologisk empiri er som virvlene i en bekk. Tidsskrift for Norsk psykologforening, 55(6), 575. Time, J.K. (2016, 12. februar). Den umulige psykologen. Morgenbladet. Hentet fra <https://morgenbladet.no/aktuelt/2016/02/den-umulige-psykologen>

